

TÓTH SÁNDOR ATTILA

„A’ KI SZÉPPEL KÖTI ÖSZVE A’ JÓT”

A ROMANIZÁCIÓ ÉS A HORATIANIZMUS NEMZETI ÚTJAI
BERZSENYI DÁNIEL KÖLTÉSZETÉBEN I.

CSALÁDOMNAK

TÓTH SÁNDOR ATTILA

**„A’ KI SZÉPPEL KÖTI
ÖSZVE A’ JÓT”**

*A ROMANIZÁCIÓ ÉS A HORATIANIZMUS
NEMZETI ÚTJAI BERZSENYI DÁNIEL
KÖLTÉSZETÉBEN I.*

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Szeged, 2022

A könyv megjelenését támogatta:

Gradus ad Parnassum Könyvkiadó

Szerkesztette:
Zsoldos Sándor

A címlapon:
Berzsenyi Dániel arcképe
Vasárnapi Újság, 1860/11. 121.

ISBN 978-615-5946-65-3 (Nyomtatott)
ISBN 978-615-5946-66-0 (Online)

© Tóth Sándor Attila, 2022
© Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2022

Kiadó:

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Felelős kiadó: Forró Lajos

TARTALOM

BEVEZETÉS. A MEGÉRTÉS, AZ ÉRTELMEZÉS HERMENEUTIKÁJA – ÉS A POÉZIS: BERZSENYI DÁNIEL KÖLTEMÉNYEINEK MEGÉRTÉSÉHEZ	9
--	---

BERZSENYI DÁNIEL ROMANIZÁLÓ HORATIUS- INSPIRÁCIÓS VERSEI II.	57
---	----

II. PRIVATUM ÉS POLITIKUM	59
--	----

1. A KÖLTŐTÁRS ÉS NEVELŐ: A TÉTI (PÉTERI) TAKÁCS JÓZSEFHEZ SZÓLÓ ÓDA	59
---	----

1.1. Péteri Takáts életműve Berzsenyi nézeteinek szolgálatában	60
--	----

1.1.1. Péteri Takáts, a nevelő, s úti beszámolóí (útirajzai)	61
--	----

1.1.2. Péteri Takáts, a moralista	64
---	----

1.1.3. Péteri Takáts, a poéta (és a könyvkiadó)	80
---	----

1.2. Berzsenyi versének szöveg- és jelentésrétegei	92
--	----

A HISTÓRIAI MŰLT S A JELEN TÖRTÉNESEINEK VONZÁSÁBAN: BERZSENYI DÁNIEL ÓDÁINAK HÖSKERESÉSE	119
--	-----

I. RÉGI KOROK MAGYAR KIRÁLYI EXEMPLUMAI BERZSENYI DÁNIEL KÖLTEMÉNYÉBEN (A NAGY LAJOS, ÉS HUNYADI MÁTYÁS CÍMŰ ÓDA)	121
--	-----

1. A vers korabeli fogadtatása, 20. századi értékelése és helye Berzsenyi verseinek sorában és a magyar ódatörténetben	122
---	-----

1.1. Berzsenyi történelmi/történeti ódáinak <i>romanizált</i> háttéréről	126
---	-----

1.2. I. (Nagy) Lajos alakja és a magyar történelmi hagyomány	146
--	-----

1.2.1. Nagy Lajos alakja és kora a történelemben (rövid áttekintés)	146
--	-----

1.2.1.1. Nagy Lajos a krónikákban	151
---	-----

A) A Kükküllei- és a Thuróczy-krónika	151
---	-----

B) Bonfini és Heltai krónikája	157
--------------------------------------	-----

1.2.1.2. A Nagy Lajosról szóló összefoglalók 18. századi művekben	160
--	-----

1.2.2. Berzsenyi Nagy Lajos-képének lehetséges forrásai	166
---	-----

1.3. I. (Hunyadi) Mátyás király történelmi <i>imagója</i>	171
1.3.1. Mátyás király alakja és kora (dióhéjban)	171
1.3.1.1. Mátyás a krónikákban és a költészetben	186
a) Krónikák és elmélkedések (Thuróczi János; Bonfini és Heltai Gáspár; Galeotto Marzio; Zrínyi Miklós)	186
b) Janus Pannonius néhány Mátyás-verse, és a Mátyásról készült költemények egynémelyikéről	193
1.3.1.2. Az I. Mátyásról szóló összefoglalók 18. századi történeti és művelődéstörténeti művekben	205
A) <i>Mátyás alakja 18. századi történeti művekben</i>	205
1.3.2. Berzsényi Mátyás-képének lehetséges forrásai	231
2. I. (Nagy) Lajos és I. (Hunyadi) Mátyás történelmi imágójának megtestesülése, jelentése Berzsényi versének szövegvilágában	237
2.1. A vers címről (és címéhez) még néhány Nagy Lajos- és Mátyás-kép-összefoglaló jegyében	239
2.2. Merényi Oszkár értelmezésének támpontjai. A vers felépítése, tagolása	246
2.2.1. A költemény első részének (1–4. versszak) poétikai és tartalmi jelentése	247
2.2.2. A két király erényei és uralkodói nagysága a második részben (5–10. versszak)	264
2.2.3. Szentenciózus mondanivaló: a vers befejezése (11–13. versszak)	290
3. Összegzésképpen	301
Appendix: Juhász Gyula, <i>Mátyás király</i> című verséről	311
Összegzésképpen	318
II. BERZSENYI KORÁNAK JELES FÉRFIÚI MINT ESZMÉNYKÉPEK A KÖLTŐ ÓDÁIBAN	319
II/1. A' BALATONI NYMPHA GRÓF TELEKY LÁSZLÓHOZ MIDŐN A' BALATONRA SZÁLLOTT CÍMŰ VERSE	319
1. A gróf Teleki családról	321
1. 1. Gróf Teleki Lászlóról (1764–1821)	328
1.1.1. Születés (származás), iskolák és utazások	328
1.1.2. Teleki tudományos szalonja, nyelvészeti, irodalmi munkássága	331

1.1.3. Politikai tevékenysége	338
2. Berzsenyi Dániel Teleki Lászlóhoz szóló ódája	338
2.1. A vers keletkezésének körülményei	338
2.1.1. A Berzsenyi–Teleki és Kazinczy–Teleki irodalmi viszonyáról Kazinczy levelezésében. A költemény kazinczyánus fogadtatása	340
2.2. A költemény 20. századi értelmezéseiről	343
2.3. A versszöveg jelentésrétegei a <i>sensus literalis</i> és a <i>sensus spiritualis</i> megközelítésében	352
2.3.1. A Teleki-köszöntővers összegzéseként megfogalmazott állambölcelet a horatiusi erkölcs- és erénydiatribé függvényében az óda második felében	377
2.3.2. A kezdőkép hangulatának visszatérése: a vers keretes befejezése	394
3. Összegzésképpen	396
II/2. A PINDAROSZI ÓDÁK AGONGYÓZTÉSEKÉNT MEGJELENŐ KÖLTŐ ÉS MEGÉNEKELT HŐSE A BÁRÓ PRÓNAY SÁNDORT MÉLTATÓ CARMENBEN	399
1. Prónay Sándor a politikum és a tudomány (irodalom) világában	400
1.1. Prónay Sándorról (1760–1839)	401
2. Berzsenyi Dániel verse Prónay Sándorhoz	407
2.1. Prónay a Kazinczy-levelezésben: a vers keletkezése	408
2.2. Berzsenyi költeménye Prónayról: a <i>Báró Prónay Sándorhoz</i> című óda	416
2.2.1. A költemény 19. század végi s 20. századi értelmezései	416
2.2.1.1. Horatiusi források és értelmezés (Csipak Lajos)	416
2.2.1.2. Berzsenyi költeményének néhány 20. századi, a költőről szóló mű irodalomtörténeti értelmezéséről	424
2.3. A magyarországi Pindarosz-kultusz és -költészet pillanatképe a 19. század elején. A Horatius-recepció és a görög kardalköltő: Berzsenyi és Pindarosz	426

2.3. 1. A pindaroszi <i>fennen repülés</i> és dicséret a vers szövegében	435
Összegzőképpen	454
II/3. A ROMANIZÁLT HÍRNÉV SZEREPE BERZSENYI DÁNIEL <i>FELSŐBÜKI NAGY PÁLHOZ</i> CÍMŰ ÓDÁJÁBAN	457
1. Felsőbüki Nagy Pál életének főbb állomásai, politikai pályája ..	458
1. 1. Életének főbb állomásai, hivatalai	459
1. 2. Szónok az országgyűléseken: politikai pályája, különös tekintettel az 1807-es diétára	461
1.3. Felsőbüki Nagy Pál statusférfiúi alakja a halála utáni visszaemlékezésekben	467
1. 4. Felsőbüki Nagy Pál megjelenése, alakja Kazinczy levelezésében	481
2. Felsőbüki Nagy Pál alakja és magasztalása Berzsenyi versében	488
2.1. A Felsőbüki Nagy Pálról szóló óda Kazinczy levelezésében	488
2.2. A költemény 20. századi értelmezései	489
2. 2. 1. Horatiusi források	490
2.2.2. A vers értelmezése az irodalomtörténetben	494
2.2.3. Felsőbüki Nagy Pál romanizált alakja és dicsérete: a költemény értelmezése	495
2.2.3.1. A költemény első, szentenciózus része s horatianizmusa	496
2.2.3.2. A vers második része: Nagy Pál <i>encomiuma</i>	502
3. Összegzőként. Berzsenyi és a politikum, avagy a niklai költő konzervativizmusa	508
III. ÖSSZEGZÉS ÉS A FOLYTATÁS IRÁNYAI	517
TÁJÉKOZTATÓ (válogatott) BIBLIOGRÁFIA	521
FONTOSABB NEVEK MUTATÓJA	543